

Катерина Пономарьова,
провідний науковий співробітник
відділу початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
кандидат педагогічних наук

Пріоритети в навчанні грамоти першокласників НУШ
(*Методичний коментар щодо роботи за навчально-методичним
комплектом до букваря К. Пономарьової*)

Анотація

У статті розкрито пріоритетні завдання періоду навчання грамоти першокласників в умовах Нової української школи: формування навичок читання і письма, розвиток усного мовлення, пізнавальних здібностей, інтересу до навчальної діяльності, збагачення життєвого досвіду дітей. Представлено систему прийомів і завдань для їх реалізації та методику її застосування.

Навчання грамоти, формування навичок читання і письма, розвиток усного мовлення, пізнавальні здібності, інтерес до навчання.

Аннотация

В статье раскрыты приоритетные задачи периода обучения грамоте первоклассников в условиях Новой украинской школы: формирование навыков чтения и письма, развитие устной речи, познавательных способностей, интереса к учебной деятельности, обогащение жизненного опыта детей. Представлена система приёмов и заданий для их реализации и методику её применения.

Обучение грамоте, формирование навыков чтения и письма, развитие устной речи, познавательные способности, интерес к обучению.

Annotation

The article reveals the priority tasks of the period of studying the first-graders' literacy in the conditions of the New Ukrainian School: the formation of reading and writing skills, the development of oral speech, cognitive abilities, interest in educational activities, and the enrichment of children's life experiences. There is presented the system of methods and tasks for their realization and method of its application.

Literacy teaching, formation of reading and writing skills, development of oral speech, cognitive abilities, interest in learning.

За новим Державним стандартом метою початкової освіти в Новій українській школі (НУШ) є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та

індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості.

Вагоме місце в реалізації зазначеної мети у 1 класі займає період навчання грамоти. Це винятково важливий етап у формуванні особистості молодшого школяра. Адже в процесі навчання грамоти учні адаптуються до шкільного життя, у них розпочинається формування загальнонавчальних умінь і навичок, які складають основу ключової компетентності уміння вчитися. У цей період першокласники оволодівають базовими навичками читання і письма, які відкривають шлях для подальшої освіти.

Нормативні документи НУШ (Державний стандарт початкової освіти і типові освітні програми) вимагають організації навчального процесу загалом і навчання грамоти зокрема таким чином, щоб освітнє середовище, методи, прийоми, засоби та форми навчання забезпечували всебічний розвиток школярів, враховували їхні індивідуальні особливості, створювали такі умови, щоб кожна дитина відчула себе талановитою і мала можливість розвивати свої здібності.

З огляду на зазначене, пріоритетними завданнями періоду навчання грамоти є:

- формування навичок читання і письма;
- розвиток усного мовлення;
- розвиток пізнавальних здібностей, інтересу до навчальної діяльності;
- збагачення життєвого досвіду дітей.

Процес навчання грамоти за звуковим аналітико-синтетичним методом ділиться на три періоди – добукварний, букварний і післябукварний.

У **добукварний** період реалізуються важливі навчально-виховні завдання, які носять підготовчий характер. Зокрема, у першокласників формується уявлення про номінативну функцію слова (кожне слово щось називає), про те, що слова відповідають на питання (*хто? що? який? яка? яке? які? що робить?*). На практичному рівні здійснюється ознайомлення з реченням, призначенням розділових знаків у кінці речення (. ? !) і службових

слів (слів-помічників), графічним зображенням речень. Розвивається фонетичний слух, формуються уявлення про склад і наголос у слові, мовні звуки, уміння поділяти слова на склади, визначати наголошений склад, виділяти звуки в слові, розрізняти голосні і приголосні, тверді і м'які звуки, будувати звукові схеми слів.

У цей період здійснюється підготовка до формування навички письма. Зокрема, для зміцнення м'язів кисті руки пропонуються завдання на наведення контурів малюнків, їх зафарбовування, штрихування, малювання предметів. Здійснюється ознайомлення учнів із сіткою зошита в косу лінію (робочим рядком, міжрядковими і допоміжною похилою лініями, полем), формується уміння писати елементи букв.

Навчання письма за нашим комплектом розпочинається з письма простим олівцем з поступовим переходом до письма кульковою ручкою. Використання олівця на початковому етапі формування навички письма дає дітям можливість стерти неправильне написання букви чи її елемента і зробити ще одну спробу написати правильно. Такий підхід зменшує психологічне напруження учнів, дає їм право на помилку і можливість виправити її.

Важливе місце в добукарний період займає розвиток усного мовлення першокласників. У нашому букварі дидактичний матеріал (предметні і сюжетні малюнки та завдання до них) для уроків добукарного періоду дібрано за тематичним принципом. Зокрема, пропонуються для опрацювання такі теми, як «Школа. Навчальне приладдя», «Домашні улюбленці», «Правила дорожнього руху», «Режим дня», «Відпочинок на природі», «Дитячі ігри», «Сімейний обід», «Казки. Ляльковий театр», «Ким стану, коли виросту» тощо. У процесі опрацювання цих тем діти збагачують власне мовлення словами різних тематичних груп, вчать добирати слова, називати предмети на малюнках, складають речення за малюнками і схемами, невеликі розповіді за малюнком чи серією малюнків.

Не менш важливим є в цей період розвиток пізнавальних здібностей, формування інтересу до навчальної діяльності, збагачення життєвого досвіду першокласників. З цією метою в нашому букварі і навчально-методичному комплекті до нього пропонуються завдання на розвиток уваги, пам'яті, спостережливості та формування умінь аналізувати, порівнювати, знаходити зайвий у групі предметів, об'єднаних за певною ознакою, встановлювати відповідність, робити посильні висновки, логічно мислити (під час розгадування кросвордів, ребусів, мовних задач).

Наведемо окремі зразки таких завдань.

1. Завдання на звуко-буквений аналіз слів.

Після розпізнавання й називання букв учитель запитує в учнів, чому букву **I** художник намалював біля індики, букву **L** біля лебедя, а букву **M** з мавпою? Першокласники пояснюють: тому що слово *індик* починається на букву **I**, слово *лебідь* – на букву **L**, а слово *мавпа* – на букву **M**. Після цього варто запропонувати школярам дібрати інші слова, які починаються з цих букв. Таке завдання спонукає дітей аналізувати, з яких звуків складається слово, визначати перший звук у слові і співвідносити його з відповідною буквою.

2. Завдання на знаходження зайвого в групі предметів.

Знайди зайвий предмет у кожному ряду.

Під час виконання завдань на знаходження зайвого в групі предметів, об'єднаних за певною спільною ознакою, вчитель допомагає учням спочатку визначити, яка ознака властива більшості предметів у групі. Потім знайти предмет, якому така ознака не властива – він і буде зайвим. Наприклад, запропонувавши розглянути поданий малюнок, учитель ставить учням низку запитань:

– Як називаються предмети у верхньому ряду і якого вони кольору?
(Лимон жовтий, банан жовтий, яблуко червоне, грушка жовта.)

– Які предмети за кольором однакові, а який відрізняється?

– То який предмет тут зайвий? (Яблуко.)

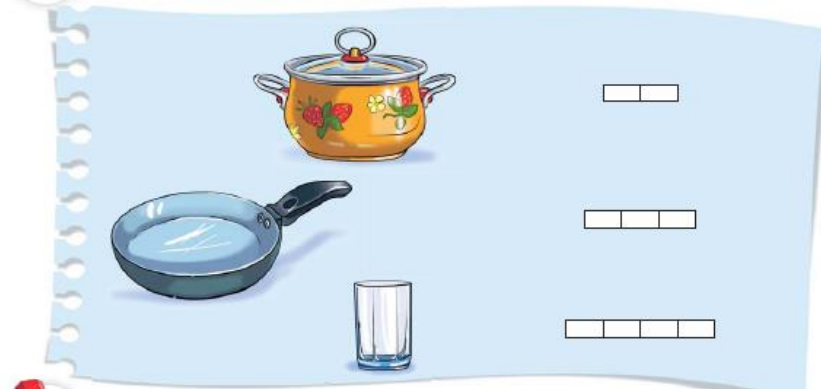
– Чому? (Бо воно червоне, а інші фрукти жовті.)

Аналогічна робота проводиться над пошуком зайвого предмета в другому ряду (усі предмети гарячі, а морозиво холодне) і третьому (усі тварини великі, а мишка мала).

3. Завдання на встановлення відповідності.

З'єднай лініями предмети і схеми слів.

Виконання цього завдання варто розпочати з називання предметів посуду і поділу цих слів на склади. Після визначення кількості складів у кожному слові діти знаходять відповідну схему і з'єднують її з малюнком.

4. Завдання на спостережливість та доведення власної думки.

Поясни, що сталося з тваринами.

Розглядаючи цей малюнок, діти мають з'ясувати, що сталося з тваринами. Спочатку треба звернути увагу учнів на погляди тварин – кожна тварина здивована чи перелякана, бо помітила, що в неї не її хвіст. Після з'ясування таких обставин, учитель ставить учням завдання – допомогти тваринам знайти свої хвости.

Основним у процесі навчання грамоти є **букварний** період. Його пріоритетне завдання – формування навичок читання і письма. Водночас продовжується робота над розвитком усного (діалогічного й монологічного) мовлення та пізнавальних здібностей першокласників, збагаченням їхнього життєвого досвіду.

Формування навички читання здійснюється з орієнтацією на її якісні характеристики: правильність, виразність, усвідомленість і швидкість. Під

правильністю розуміємо плавне читання без помилок і спотворення слів. *Виразність* читання забезпечується здатністю засобами усного мовлення передати слухачам головну думку твору і власне ставлення до нього. *Усвідомленість* читання розглядаємо як розуміння задуму автора, усвідомлення художніх засобів, які допомагають реалізувати цей задум, й осмислення свого ставлення до прочитаного. *Швидкість* читання – це темп, який забезпечує розуміння прочитаного.

Усі зазначені якості взаємопов'язані і взаємозалежні. Адже без правильного озвучування графічних знаків (букв) неможливе розуміння окремих одиниць тексту (слів). Без розуміння значення кожної одиниці тексту неможливо зрозуміти їх зв'язок, а без внутрішніх зв'язків окремих компонентів тексту не відбудеться усвідомлення ідеї твору. Водночас, розуміння загального змісту твору допомагає правильності читання його елементів, а правильність читання і розуміння тексту стають основою для виразності читання. Швидкість, тобто темп читання, за певних умов стає засобом виразності. Таким чином, формування в першокласників навички читання передбачає одночасну роботу над усіма чотирма її якостями.

У нашому букварі пропонується цілісна система завдань, спрямованих на формування якісних характеристик навички читання. Продемонструємо окремі їх зразки.

Завдання 1.

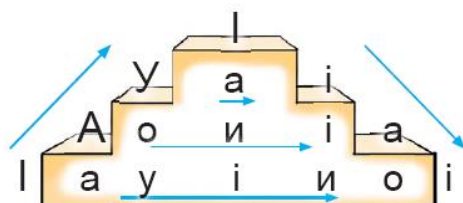
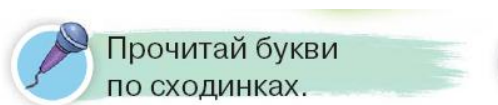

Під час виконання цього завдання учні мають розпізнати букви і назвати їх. Читання здійснюється кілька разів з нарощуванням темпу. При

цьому вчитель «відкриває секрет» швидкого читання – дивитися потрібно не на одну, а одразу на дві, а хто може, то й на три і навіть чотири букви і називати їх. У процесі виконання такого завдання розширюється поле зору першокласників, тобто здатність бачити одночасно 3-4 букви і читати їх. Саме ця здатність дає можливість читати невеликі за обсягом слова не складами, а цілими словами. Такий спосіб читання забезпечує швидкий темп.

Під час вивчення великих літер пропонуємо читати букви на сходинках.

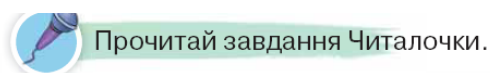
Завдання 2.

Напрямок читання букв показують стрілочки. Під час читання за горизонтальними стрілочками радимо називати всі букви в кожному рядку на одному диханні (вдихнути, назвати всі літери і видихнути). За допомогою таких вправ у першокласників формується вміння регулювати дихання під час читання. Саме це вміння необхідне для виразності і швидкості читання.

Для формування правильності і швидкості читання пропонуємо низку інших вправ. Серед них – читання складів і слів.

Завдання 3.

З метою зміцнення артикуляційного апарату учнів та формування правильності, виразності і швидкості читання в букварі подано чистомовки.

Завдання 4.

Прочитай разом зі Щебетунчиком.

Та-та-та — ми помітили кота.
То-то-то — проминуло тепле літо.
Тук-тук-тук — пролунав у лісі стук.
Так-так-так — пролетів літак.

Чистомовки можна використовувати також для розвитку пам'яті, оскільки їх римовані рядки першокласники легко вивчають напам'ять.

Для формування якісних характеристик навички читання необхідно по кілька разів читати той самий дидактичний матеріал. Щоб викликати в учнів інтерес до такої роботи, пропонуємо використовувати різні ігрові прийоми. Одним із таких є «Читання з гірки».

Завдання 5.

Спускайся з гірки, читаючи речення.

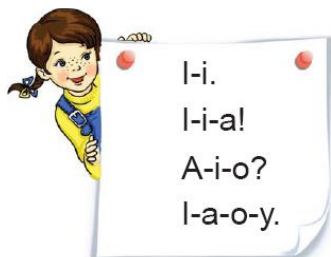
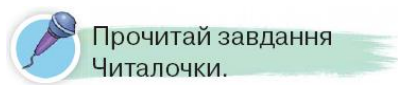

Іринка і Роман веселі.
У Романа ролики.
І в Іринки ролики.
Ролики красиві.
Коло Іринки і Романа Рекс.

Учитель пропонує спочатку спуститися з гірки, читаючи речення зверху донизу, потім піднятися на гірку, читаючи ці речення з нижнього до верхнього. Оскільки спускатися з гірки самому не дуже весело, вчитель пропонує робити це гуртом (учні ланцюжком, тобто по черзі, читають речення зверху донизу і навпаки). Після цього можна провести аналогічне читання хором. Під час виконання такого завдання слід звернути увагу учнів на те, як з кожним наступним читанням покращується правильність і виразність та збільшується швидкість їхнього читання.

Для формування виразності читання пропонуємо завдання, що містять різні розділові знаки.

Завдання 6.

Під час виконання такого завдання учні мають тримати в полі зору не тільки всі букви в рядку, а й розділовий знак, що стоїть у кінці, і прочитати букви з відповідною інтонацією (розповідною, окличною чи питальною).

Закріплення цього уміння здійснюється в процесі читання діалогів.

Завдання 7.

- Ви ловили ра**в**ликів?
- Ні! Ми лов**и**ли ра**к**ів.
- Лов**и**ли ру**к**ами?
- Ру**к**ами.
- Ра**к**и вели**к**і?
- Вели**к**і і малі.

Для забезпечення диференційованого підходу в навчанні першокласників, які прийшли до школи з різним рівнем підготовки (одні вже читають, а інші ще не знають букв), пропонуємо картки «Я тренуюся читати». На одній стороні кожної картки подано завдання для тих, хто вчиться читати. А на звороті – тексти й завдання до них для тих, хто вміє читати. Нижче подаємо зразок таких карток.

Мм**Для тих, хто вчиться читати**

Картка 15

ам – ма – ама – ла

ум – му – уму – лу

ом – мо – омо – ло ім – мі – імі – лі

им – ми – ими – ли ем – ме – еме – ле

Мі-ла

Мі-лі

у Мі-ли

Ло-ла

Ло-лі

у Ло-ли

Ал-ла

Ал-лі

у Ал-ли

Ма-ма і Мі-ла у

У ма-ми

У Мі-ли

У ма-ми у

і

А у Мі-ли

29

Для тих, хто вмє читати

Прочитай текст.

Мильна історія

Микитка любив водичку. Навіть дуже! Восени любив бігати по калюжах. І підіймати бризки за собою. Влітку — сидіти в озері. І шукати на дні щось цікаве: камінець чи мушлю.

Любив у ванній ловити рибку. І стріляти водним пістолетиком.

Але було щось таке, чого хлопчик не любив: митися милом. Тому ховав мило якнайдалі.

За Марією Солтис-Смирною

Обведи предмети, які подобались Микитці.

30

Під час формування навички письма в букварний період учні засвоюють графічне зображення рукописних літер, способи поєднання букв між собою (верхнє, середнє і нижнє з'єднання), вправляються у написанні складів, слів і речень з вивченими буквами.

Розпочинати роботу над письмом кожної нової букви пропонуємо з карток «Я тренуюся писати».

Картка 1

o o o o o l l l l l

a a a a a a a a a a a

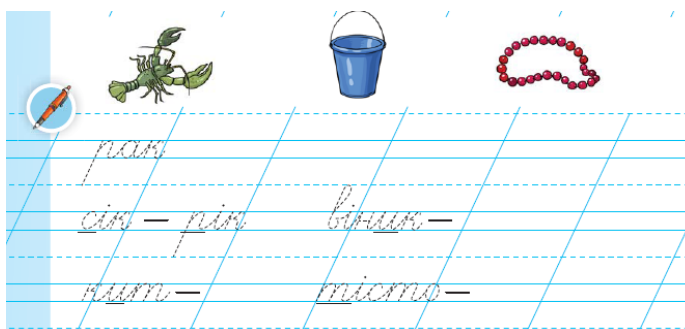
a a a a a a a a a a a

1

На них подано збільшене зображення рукописної літери та її елементів, на якому чітко видно, у який спосіб ці елементи поєднуються між собою. Після наведення збільшених елементів і букви, учням пропонується написати цю саму букву вдвічі менших розмірів. Виконавши подані на картці тренувальні вправи, першокласники приступають до письма літери в зошиті для письма.

У процесі формування навички письма пропонуємо використовувати завдання не лише репродуктивного рівня (наведення і списування букв, складів, слів і речень), а й творчого (підписати малюнки, утворити й записати слова за зразком, доповнити речення, користуючись малюнком тощо). Наведемо зразки творчих завдань.

Завдання 1.

Завдання 2.

Завершується навчання грамоти **післябукварним** періодом. Основне його завдання – удосконалювати навички читання і письма, формувати вміння сприймати, розуміти й аналізувати прочитані художні тексти, систематизувати мовні знання, й вміння, одержані першокласниками в

добукварний і букварний періоди, розвивати усне мовлення, пізнавальні здібності, забезпечити підготовку учнів до навчання української мови й читання в 2 класі.

Кожний урок читання в післябукварний період пропонуємо розпочинати з читацької розминки. Під час її проведення здійснюється читання й аналіз невеликих віршів, загадок, скоромовок, лічилок. Їх тематика пов'язана з темою основного тексту, над яким учні будуть працювати на даному уроці.

Метою читацької розминки є налаштування дітей на читання, актуалізація знань про значення слів, які будуть зустрічатися в основному тексті, підготовка учнів на сприймання тексту певної теми. Крім того, запропоновані для розминки віршовані тексти діти, за бажанням, можуть вивчити напам'ять. Учитель має заохочувати першокласників до цього – розпочинати наступний урок з конкурсу на краще читання напам'ять вірша. Тоді кожній дитині захочеться вивчити вірш, щоб узяти участь у конкурсі.

Важливим фактором впливу на підвищення в першокласників інтересу до читання є зміст і тематика текстів, які пропонуються для читання. Цей фактор ми врахували, добираючи дидактичний матеріал для післябукварного періоду. У нашому букварі вміщено тексти на різні дитячі вподобання – і про тварин («Хто в хатці живе», «Папужка», «Маленька мураха», «Коник і Сонечко»), і про веселі пригоди та ігри дітей («Де букварик», «Фокус-мокус», «Навпакійко»). Є й повчальні («У гостях і дома», «Великий і малий», «Чужа іграшка», «Сварка», «Чий апельсин більший»), і про теплі родинні стосунки («Татко і матуся»), і про дні тижня, пори року та місяці.

Значною мірою стимулюють інтерес дітей до читання оригінальні завдання до текстів, наприклад: «Поясни, що на малюнку не так, як у тексті», «Чи хочеться тобі, щоб ця казка мала інший кінець? Придумай його», «Як думаєш, що було далі? Придумай своє продовження», «Знайди і прочитай рядки, які відповідають малюнкам», «Як думаєш, у кого з хлопчиків більше

друзів? Чому?»), «Пограйте з сусідом по парті в театр – прочитайте слова персонажів твору за ролями» тощо.

На уроках письма в післябукварний період розвиваються й удосконалюються уміння писати за зразком, списувати друкований текст, записувати сприйняті на слух слова (у яких звучання не розходиться з написанням), невеликі речення, читати й перевіряти написане. У цей період учні навчаються писати в зошиті без друкованої основи.

Паралельно з удосконаленням навички письма першокласники повторюють і закріплюють знання про звуки, букви, слова і речення, засвоєні в добукварний і букварний періоди, під керівництвом учителя здійснюють дослідження мовних одиниць і явищ, у процесі якого спостерігають за графічним зображенням і значенням слів, перетворюють слова шляхом заміни, вилучення чи додавання окремих букв, колективно утворюють і записують словосполучення, речення.

Упродовж усього процесу навчання грамоти необхідно формувати в першокласників уміння слухати і розуміти запитання, відповідати на поставлене запитання, говорити на задану тему, долучатися до розмови, висловлювати свою думку, доводити її, доповнювати інших, заперечувати. Тобто, залучати учнів до активної мовленнєвої діяльності, пробуджувати в них ініціативу.

Під час навчання важливо здивувати дитину. Адже здивування викликає інтерес, слугує поштовхом до пізнавальної діяльності. З цією метою доцільно використовувати різноманітні завдання: спостереження за залежністю значення слова від зміни наголосу в ньому (зámok і замóк), відкриття багатозначності слів (котики вербові і котики-тваринки, сонечко в небі і жук сонечко, кран водопровідний і будівельний), розгадування ребусів, кросвордів, розв'язування мовних задач, проведення дидактичних ігор, змагань тощо. Учні мають бути активними співучасниками навчального процесу, співпрацювати один з одним. Цьому буде сприяти атмосфера доброзичливості, взаєморозуміння і взаємодопомоги.

Рекомендована література

1. Державний стандарт початкової загальної освіти [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>
2. Типова освітня програма для учнів 1-2 класів [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>
3. Пономарьова К. І. Українська мова. Буквар (частина 1): Підручник для учнів першого класу ЗЗСО // К. І. Пономарьова. – К.: УОВЦ «Оріон», 2018. – 112 с.: іл.
4. Пономарьова К. І. Українська мова. Буквар (частина 2): Підручник для учнів першого класу ЗЗСО // К. І. Пономарьова. – К.: УОВЦ «Оріон», 2018. – 128 с.: іл.
5. Пономарьова К. І. Зошит для письма і розвитку мовлення «Я пишу» (частина 1): Навчальний посібник для учнів першого класу ЗЗСО // К. І. Пономарьова. – К.: УОВЦ «Оріон», 2018. – 64 с.: іл.
6. Пономарьова К. І. Зошит для письма і розвитку мовлення «Я пишу» (частина 2): Навчальний посібник для учнів першого класу ЗЗСО // К. І. Пономарьова. – К.: УОВЦ «Оріон», 2018. – 64 с.: іл.
7. Пономарьова К. І. «Я дружу зі словом». Посібник для письма і розвитку мовлення в післябукварний період: Навчальний посібник для учнів першого класу ЗЗСО // К. І. Пономарьова. – К.: УОВЦ «Оріон», 2018. – 64 с.: іл.
8. Пономарьова К. І. «Супутник букваря». Зошит з читання: Навчальний посібник для учнів першого класу ЗЗСО // К. І. Пономарьова. – К.: УОВЦ «Оріон», 2018. – 80 с.: іл.
9. Пономарьова К. І. «Я тренуюся читати». Картки-тренажери для уроків читання: Навчальний посібник для учнів першого класу ЗЗСО // К. І. Пономарьова. – К.: УОВЦ «Оріон», 2018. – 96 с.: іл.
10. Пономарьова К. І. «Я тренуюся писати». Картки-тренажери для уроків письма: Навчальний посібник для учнів першого класу ЗЗСО // К. І. Пономарьова. – К.: УОВЦ «Оріон», 2018. – 64 с.: іл.